

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРОБАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ющик О.І.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
юридичного факультету*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0003-1371-3379>*

Ющик О.І. Пенітенціарна пробація як механізм попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень.

В статті досліджено пенітенціарну пробацію, як механізм попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень. Автор приділив увагу аналізу міжнародного та національного законодавства, що закріплює поняття пенітенціарної пробації та порядок її здійснення щодо осіб, як засуджені до обмеження волі та позбавлення волі. Прийняття Закону України «Про пробацію» та створення служби пробації в Україні слугувало запровадженню одного із різновидів пробації – пенітенціарної, як однієї із вимог міжнародних організацій. Зокрема, виконання Рекомендацій CM\Rec (2010) Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію стосувалось забезпечення мети пробації шляхом попередження і скорочення злочинності. Для досягнення поставленої мети, а саме скорочення вчинення повторних кримінальних правопорушень необхідно встановити позитивні взаємовідносини з правопорушником та надати соціальну допомогу, шляхом повернення його в суспільне життя.

Відповідно до пункту 1 статті 11 Закону України «Про пробацію» основною метою пробації є: «підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання».[2] Пенітенціарна пробація повинна забезпечити надання засудженому комплекс соціальних послуг, які підготують його до звільнення з місць позбавлення волі з подальшою адаптацією та поверненням у суспільство, як повноправного члена. Відновлення соціального статусу звільненої особи та надання психологічної допомоги сприятиме попередженню вчинення нових кримінальних правопорушень. Для забезпечення відновлення такого статусу відповідні органи повинні з'ясувати потребу засудженого після його звільнення з місць позбавлення волі. Зокрема, в разі необхідності надати соціальну допомогу, що може проявлятися у забезпеченні житлом, працевлаштуванні, допомоги у отриманні професії, відновленні документів, а також наданні психологічної допомоги. Вище вказані фактори будуть слугувати допомогою звільненій особі у соціальній та матеріальній адаптації у суспільстві, що в свою чергу, сприятиме попередженню вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: пенітенціарна пробація, попередження вчинення кримінальних правопорушень, соціальна адаптація засуджених, ресоціалізація, психологічна допомога звільненим із місць позбавлення волі.

Yushchik O.I. Penitentiary probation as a mechanism to prevent the commission of repeated criminal offenses.

The article examines penitentiary probation as a mechanism to prevent the commission of repeated criminal offenses. The author paid attention to the analysis of international and national legislation, which enshrines the concept of penitentiary probation and the procedure for its implementation in relation to persons sentenced to restriction of liberty and imprisonment. The adoption of the Law of Ukraine “On Probation” and the establishment of a probation service in Ukraine served to introduce one of the types of probation - penitentiary, as one of the requirements of international organizations. In particular, the implementation of Recommendations CM \ Rec (2010) of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Rules on Probation concerned the purpose of probation by preventing and reducing crime. To achieve this goal, namely to reduce the commission of repeated criminal offenses, it is necessary to establish a positive relationship with the offender and provide social assistance by returning him to public life.

According to the Law of Ukraine “Of Probation”, the main purpose of probation is to prepare persons serving a sentence of restriction of liberty or imprisonment for a certain period of time for release for the purpose of employment of such persons after release at their chosen place of residence. Penitentiary probation should ensure that the convict is provided with a range of social services that will prepare him for release from prison with further adaptation and return to society as a full member. Restoration of the social status of the released person and provision of psychological assistance will help prevent the commission of new criminal offenses. To ensure the restoration of this status, the relevant authorities must clarify the need of the convict after his release from prison. In particular, if necessary, provide social assistance, which may be manifested in the provision of housing, employment, assistance in obtaining a profession, recovery of documents, as well as the provision of psychological assistance. The above factors will serve to assist the released person in social and material adaptation in society, which in turn will help prevent the commission of new criminal offenses.

Key words: penitentiary probation, prevention of criminal offenses, social adaptation of convicts, resocialization, psychological assistance to those released from prisons.

Постановка проблеми. Перед світовим співтовариством на сьогодні постає нагальна проблема пошуку найбільш дієвих механізмів попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень. Практика показує, що кримінальна відповідальність та покарання не можуть бути єдиним засобом такого попередження. Тому набувають великої актуальності питання пошуку заходів та механізмів, які б сприяли попередженню вчиненню нових кримінальних правопорушень особами, які були засуджені та відбули покарання. Одним із таких механізмів на сьогодні є запровадження в національному законодавстві пенітенціарної пробації, що сприятиме досягненню такої мети, як попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання теми наукової роботи. У національній юридичній науці та практиці окремі аспекти застосування пенітенціарної пробації та способи її реалізації були предметом дослідження таких вчених, як: І. Алексєєва, Є. Бараша, І. Богатирьова, В. Дрижака, Т. Каргуна, І. Микитась, І. Стеценко, Д. Ягунова, І. Яковець.

Метою статті є аналіз пенітенціарної пробації в системі національного законодавства та правозастосування, як механізму попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу.

В Рекомендації СМ/Рес (2010) Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію вказано, що метою пробації є внесення вкладу до справедливого правосуддя, а також в забезпечення безпеки суспільства шляхом попередження і скорочення злочинності. Основні принципи, які повинні бути закладені в службі пробації: «скорочення рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд в необхідних випадках), керівництва і надання їм допомоги, а також залучення їх в суспільне життя. Таким чином, пробація сприяє забезпечення безпеки суспільства і справедливому здійсненню правосуддя». [7]

Відповідно до таких рекомендацій в національне законодавство на підставі Закону України «Про пробацію» прийнятого 5 лютого 2015 року, було запроваджено пенітенціарну пробацію. Основною метою якої є: «підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання» [2].

Пенітенціарна пробація, яка покладена на орган пробації та пенітенціарні установи, повинна забезпечувати надання засудженому низку соціальних послуг для підготовки до звільнення з місця позбавлення волі з метою його подальшої ресоціалізації та адаптації в суспільстві. Денис Чернишов зазначає: «Працівники уповноважених органів з питань пробації здійснюють не лише нагляд за особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі, а й працюють також в установах закритого типу для участі в підготовці засуджених до звільнення (за ініціативи адміністрації установи виконання покарань (слідчого ізолятора), координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених, та залучаються в роботу щодо здійснення моніторингу проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення» [5].

Відомо, що засуджений після звільнення з місць позбавлення волі стикається із проблеми соціального та матеріального характеру. Зокрема, виникає проблема у працевлаштуванні, знайденні місця проживання, можливості продовжувати навчання та набуття професії. Це все самотужки засуджений не зможе подолати, йому потрібна соціальна та психологічна допомога, яка сприятиме поверненню до соціуму, як повноправного члена суспільства. Відповідні фактори та нерозв'язані питання у відновленні свого соціального статусу

та поверненні до суспільства з нормальними умовами життя призводять до того, що особи, які звільнилися з пенітенціарних установ, знову повертаються до протиправних діянь, внаслідок чого зростає рівень рецидиву кримінальних правопорушень.

Тому, вважаємо, що для зменшення ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень і було запроваджено пенітенціарну пробацію, яка допомагатиме особам, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі до адаптації в суспільстві та вирішенні соціальних проблем. Для вирішення окреслених питань та визначення механізму взаємодії в процесі виконання завдань пенітенціарної пробації Міністерством юстиції України спільно з Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством внутрішніх справ України підписано спільний наказ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.[4] Відповідний нормативний акт надає можливість узгодити дії усіх зацікавлених державних та недержавних органів у наданні соціальної допомоги особам, які звільняються з пенітенціарних установ.

Пенітенціарна пробація https://www.probation.gov.ua/?page_id=136

С.І. Сімакова вказує: «як визначено за три місяці до закінчення строку покарання засудженого, під час підготовки засудженого до звільнення, адміністрацією установи виконання покарань здійснюється моніторинг проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення. Залежно від отриманої інформації про потреби засудженого, з'ясувавши його наміри та прийнявши відповідну заяву, адміністрація установи виконання покарань надсилає до органу пробації відповідні повідомлення-запити.

Отримавши таке повідомлення-запит, персонал органу пробації вживає заходів щодо його відпрацювання в безпосередній взаємодії з органами місцевого самоврядування, суб'єктами соціального патронажу за обраним засудженим місцем проживання і сприяє засудженим, які готуються до звільнення, у: визначенні намірів щодо місця проживання після звільнення; працевлаштуванні працездатних осіб працездатного віку; влаштуванні до спеціалізованої установи для звільнених осіб, іншої установи (закладу) соціальної підтримки (догляду), закладу для бездомних осіб), закладів соціального обслуговування; наданні соціальних послуг; госпіталізації до закладів охорони здоров'я; вирішенні інших проблемних питань. Про результати проведеної роботи уповноважений орган з питань пробації сповіщає установу виконання покарань. Тільки спільна напружена праця із застосуванням соціальної реабілітації і людське ставлення до засуджених надасть можливість мотивувати засуджених на законотворчий спосіб життя та допоможе їм подолати негативні прояви поведінки» [8, с.22-24].

Отже, основним завданням перед органом пробації постає, щоб для засудженого після звільнення з місця позбавлення волі забезпечити мінімальні умови, які необхідні для людини в суспільстві. Оскільки, відомо, що часто виникають випадки, коли від засуджених відмовляються рідні та друзі, позбавляють їх житла, роботодавець не приймає на роботу, навчальний заклад відмовляє у прийнятті на навчання тощо. Тому звільнена особа залишається без умов проживання та існування, що в свою чергу може призвести до повторного вчинення кримінального правопорушення.

Тому орган пробації разом із органами місцевого самоврядування повинен вирішити питання про визначення подальшого місця проживання, працевлаштування працездатних осіб, у разі необхідності надати допомогу особам, які потребують медичної допомоги. Можуть виникнути питання у звільнених осіб, які необхідно вирішити і в інших сферах суспільного життя. Наприклад, відновлення та оформлення документів, здобутті освіти та професії, у разі необхідності отримання психологічної, медичної та матеріальної допомоги. В цьому випадку органу пробації необхідна взаємодія з відповідними органами, трудовими колективами, громадськими організаціями.

На допомогу в діяльності органу пробації можуть залучатись волонтери, особи, які на добровільній основі мають право виконувати функції, що визначаються національним законодавством. Відповідно до Положення про організацію діяльності волонтерів пробації прийнятого Міністерством юстиції України 17 січня 2017 року, волонтери пробації здійснюють свої повноваження під керівництвом та за завдання уповноваженого органу з питань пробації. Волонтерська діяльність пов'язана з пробацією здійснюється волонтерами за такими напрямками:

- сприяння уповноваженим органам з питань пробації у здійсненні наглядових заходів за місцем роботи та навчання суб'єктів пробації;
- участь у проведенні соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації;
- участь у складанні та реалізації індивідуальних планів роботи із суб'єктами пробації;

- участь у проведенні індивідуально-профілактичної роботи із суб'єктами пробації;
- надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги суб'єктам пробації;
- сприяння у працевлаштуванні суб'єктів пробації, залученні їх до навчання, виховних заходів та соціально корисної діяльності;
- сприяння у реалізації пробаційних програм стосовно суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- участь у реалізації інших заходів, спрямованих на виправлення суб'єктів пробації та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [6].

Отже, волонтери теж сприятимуть адаптації колишніх засуджених до суспільного життя. Тому їх діяльність сприятиме реалізації пенітенціарної пробації, а саме в реалізації заходів, спрямованих на виправлення суб'єктів пробації та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Як вже зазначалось, пенітенціарна пробація починається з моменту підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі. З цього моменту завданням органу пробації є виявлення тих проблем, які можуть виникати у засудженого після звільнення з пенітенціарних установ.

Можемо погодитись з думкою І.С. Алексєєва, який зазначає: «до засуджених, які звільняються за місцем відбування слід проводити наступну роботу:

- 1) сприяти подоланню засудженими емоційних переживань, викликаних ізоляцією від суспільства;
- 2) підготувати засудженого до звільнення від відбування покарання (пошук місця роботи, проживання);
- 3) надати допомогу у подоланні засудженим негативних звичок, таких як алкогольна та наркотична залежність та набутті необхідних навичок (наприклад, щодо ефективного розпорядження фінансами, контролю емоцій тощо)» [1, с. 156-160].

Відповідно до ст. 98 Кримінально-виконавчого кодексу України: «засуджені до позбавлення волі, які утримуються в дільниці соціальної адаптації, стосовно кожного розробляється спеціальна індивідуальна програма підготовки його до звільнення. Для неповнолітніх засуджених також передбачено створення у виховних колоніях дільниць соціальної адаптації, в яких утримуються засуджені, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до навчання та праці і яким до звільнення залишається не більше шести місяців» [3].

Процес соціальної адаптації, як спосіб надання допомоги засудженому починається ще під час відбування покарання. Тому пенітенціарна пробація може покладатись і на працівників установ виконання покарання, які взаємодіючи з іншими органами здійснюють підготовку засуджених до суспільного життя. Такими способами соціальної адаптації є: залучення до суспільно корисної праці, можливість здобуття освіти шляхом дистанційної форми навчання, допомога по відновленню документів, наприклад, отримання паспорту громадянина України, пенсійного посвідчення, сприяння можливості підтримання соціально корисних зв'язків, а в разі втрати, сприяння їх відновлення, а також вжиття заходів з підготовки засудженого до звільнення спільно з суб'єктами соціального патронажу, які надають допомогу у трудовому і побутовому влаштуванні за обраним місцем проживання тощо.

Висновки. Пенітенціарна пробація є важливим фактором забезпечення соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. Відповідно, такий механізм відновлення соціального статусу такої особи, дозволить, по перше, повернути її у суспільство повноправним членом, а по друге, попередити вчинення повторних кримінальних правопорушень. Тому, одним із завдань служби пробації, як органу кримінальної юстиції, максимально забезпечити реалізацію пенітенціарної пробації.

Список використаних джерел:

1. Алексєєв І.С. Пробація як фактор підвищення ефективності функціонування пенітенціарної системи. Право і суспільство. №3 частина 2. 2017. С. 156-160.
2. Про пробацію: Закон України від 5.02.2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 3.06.2021).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 4.06.2021).
4. Пенітенціарна пробація. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=136 (дата звернення: 4.06.2021).
5. Пенітенціарна пробація як механізм профілактики вчинення повторних злочинів. URL: <https://censor.net/ru/blogs/3075683> (дата звернення: 5.06.2021).

6. Положення про організацію діяльності волонтерів пробації від 171.2017 року №98/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17#Text> (дата звернення: 5.06.2021).

7. Рекомендації CM\Rec (2020) Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію від 20 січня 2010 року на 105 засіданні заступників Міністрів. URL: <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/02> (дата звернення: 2.06.2021).

8. Сімакова С.І. Пенітенціарна пробація, як шлях повернення засудженого в суспільство. Освіта і наука: досягнення, роль, фактори. Міжнародна науково-практична конференція 21 жовтня 2019 року. Біла Церква. 2019. С. 22-24.